

ASTA NU-ȚI APARTINE

ALEKSANDAR HEMON

Traducere de Anca Dumitrescu

BLACK BUTTON BOOKS

A fost odată ca niciodată, într-un ținut îndepărtat, pe un munte numit Jahorina, un vechi hotel numit Șator. Era la jumătate de oră de Sarajevo, dar la numai o aruncătură de băț de cabana familiei mele, în ceea ce acum numesc viața mea anterioară. Hotelul era deschis doar iarna; când stăteai lângă el, afară, în zăpadă, sub un cer glacial înstelat, mirosea a unsoare de cantină, sobă cu lemne și fum de țigară și se auzea zgomotul înăbușit al discotecii de la subsol. În restul anului hotelul era pustiu. Într-o vară, când aveam zece ani, am intrat pe fereastră – mi-a luat o oră – în barul hotelului și am furat o sticlă de suc de afine. Nu-mi plăcea sucul, am vrut doar să deschid fereastra, dar, odată intrat, a trebuit să iau ceva ca să dovedesc c-o făcusem. Chelnerul care lânzezea acolo vara m-a prins și m-a șantajat, cerându-mi bani ca să nu le spună alor mei. A fost odată un băiat care a făcut un bărbat să înnebunească. I-am zis să se ducă dracu'. Le-a spus părinților mei. M-au pedepsit, dar acel suc de afine a fost cea mai dulce licoare din viața mea și n-am regretat niciodată ce făcusem. De curățenie se ocupa Baja, o femeie cu forma corpului și vârsta incerte, care băntuia în jurul hotelului, îmbrăcată mereu într-un halat albastru, cu un batic negru pe cap, legat sub bărbie să-i țină de cald. Ca o fantomă, era imună la suferință. Avea o perpetuă durere de măsele pe care nu o trata, abcesul ajungând să se umfle până i-a devorat și distrus ochiul. Nimeni n-a văzut-o vreodată făcând curățenie, deși un prieten al părinților mei care a stat la hotel ne-a spus că Baja a intrat odată în camera lui fără să bată la ușă, s-a uitat în jur și a zis: „De ce nu faci curat? E dezgustător.” Chiar în spatele hotelului era o stâncă colțuroasă pe care ne cățărăm când n-aveam nimic mai bun de făcut, ceea ce vara însemna tot timpul. Dacă priveam în direcția din care venisem, din vârful stâncii vedeam

ghemuită cabana noastră, auzeam huruitul gaterelor, bubuitul ciocanelor, larma aspirațiilor, căci toată lumea se pregătea perpetuu pentru un viitor în care viețile lor active aveau să fie completate cu succes și n-aveau să mai existe decât pace, natură virgină și pensionare socialistă. Războiul avea să anuleze viitorul, dar în acele vremuri, când eram copii, viitorul era mereu pe drum, iar curenții lui ascendenți zumzăiau în orice ști-am sau ne doream să știm. Dacă priveam în direcția opusă, văi, creste, pajiști și drumuri împădurite se întindeau spre Sarajevo și dincolo de el, până la linia orizontului, unde soarele se strecura ca o monedă la finalul zilei. Stăteam pe marginea stâncii, cu vârfurile pinilor și brazilor ridicându-se din hăul verde de la picioarele noastre, și priveam, și priveam, și priveam: câmpul nostru vizual n-avea limită, viața noastră n-avea sfârșit. Gunoiiul de la hotel era aruncat chiar în spatele lui, în râpa de sub stâncă. Asta nu ni se părea ciudat mie și surorii mele. Când am depășit copilăria inconștientă, lumea părea perfect organizată, totul era la locul lui, totul se întâmpla cum trebuia să se întâmple, toate punctele și obiectele, fixate în spațiu, toate ierarhiile și structurile, naturale și de neclintit. Din vârful stâncii coboram în groapa de gunoi și scormoneam prin pungile de plastic și resturile de mâncare în putrefacție. Într-o zi am găsit acolo o mulțime de platouri, farfurii, castroane și câni: hotelul își schimba vesele. Am stat toată ziua și am spart vasele izbindu-le de pietre. Nu am vorbit despre nimic, n-am pus la cale niciun plan; ne-a fost clar ce aveam de făcut și am făcut-o. Am nimicit banalele farfurii bej în cioburi, am luat o pauză la prânz, apoi am continuat să le zdrobim după-masă. Ne-am ales cu mici tăieturi, dar nu ne-a păsătorit, erau semnele trudei, stigmatul devotamentului. Astfel am descoperit plăcerea distrugerii nestăpânite, nelimitate, bucuria infinită de a preschimba ceva în nimic. Acum îmi dau seama că a fost una dintre cele mai fericite zile ale copilăriei mele, poate chiar ale vieții mele. Și după un timp, când

ne-am întors la groapă și am găsit noi gunoaie, noi generații de rămășițe, am știut că sub toate acelea erau cioburile noastre, pe care puteam continua să le fărâmițăm toată viața, și că ne vom aminti întotdeauna ziua în care am spart un întreg limitat.

Am căzut într-un șanț adânc unde se scurgeau urina și balega din grajd. Asta se întâmpla în '68-'69, la bunici, într-un sat aflat la trei ore de Sarajevo, la marginea lumii cunoscute, cum s-ar spune. Aveam vreo patru ani; evident, aveam impresia că puteam alerga oricât de liber voiam. Și într-adevăr alergasem liber și peste tot până am căzut în acel șanț și era să mă înec în excremente. Uneori îmi place să amuz publicul nerăbdător de la câte-o lectură publică sau câte-un dîneu declarând că prima mea amintire este că mă înec în căcat; deși amintirea este aur freudian pur, oamenii nu sunt neapărat impresionați. Ei speră să afle secrete mai mari, ceva care să clarifice opera scriitorului, să explice misterele creației, să depisteze un laitmotiv al întregii povești de viață. Dar cert este că mi-l amintesc pe unchiul Bogdan (care probabil m-a scos din căcat și al cărui nume se traduce prin Darul lui Dumnezeu), turnându-mi apă pe față dintr-o cană de tablă ruginită. Îi văd și acum chipul deslușindu-se deasupra mea ca un halo în *contre-jour*, stratul de mizerie alunecându-mi pe obraji, pe tâmpile și în urechi, gustul de bălegar pe buze, senzația de răceală pe piele în timp ce ieșeam din întunericul de căcat. Răceala e ceea ce-mi amintesc mereu, momentul în care am reintrat în lume. Dușmanii Războiului Rece vorbesc în necunoștință de cauză.

Se știe că tata a lucrat în vara lui '61 undeva în Germania, de unde a adus acasă un dublu magnetofon Grundig, pe care îl alintam magnetofonul... Asta se întâmpla înainte ca eu să fiu în plan. Dar mosorul timpului s-a derulat chiar și fără mine; nu cred că asta e ceva nedrept. Așa că magnetofonul era acolo când m-am născut: gri, ușor rotunjit la colțuri, cu butoanele lui mari și cu protuberanțele ca niște sfârcuri pe care se fixau benzile. La acel magnetofon am fost înregistrat vorbind la vârsta de doi ani. M-au întrebat: Cum face cățelul? Și eu am răspuns: Cățelul face ham-ham. Cum face căluțul? Cățelul face ham-ham. Cum face vaca? Cățelul face ham-ham. Bine, dar cum face vaca? Cățelul face ham-ham. Evident, nu-mi amintesc această conversație despre cum fac animalele, dar îmi amintesc că, ulterior, ascultam înregistrarea în care repetam implacabil Cățelul face ham-ham. Se pare că eram hotărât, în mod înțelept, să nu mă aventurez în nicio zonă de incertitudine și să rămân la ceea ce îmi fusese deja confirmat ca știut. Îmi amintesc și rolele magnetofonului învârtindu-se, mirosul teuton al lămpilor încălzite și al benzii magnetice. Orice vârstă aș fi avut când am ascultat asta pentru prima oară, vocea venea dintr-un trecut obscur despre care nu aveam nicio amintire conștientă. Putem descrie curgerea timpului doar dacă ne bazăm pe un alt proces. Cel care rostea Cățelul face ham-ham n-avea nicio legătură organică cu sinele meu care asculta, deși vocea mi se părea familiară, chiar și distorsionată de diminuarea încărcăturii magnetice a benzii. Singura conexiune cu acel copil despre care se spunea că sunt eu era magnetofonul Grundig și banda pe care o ascultam, deși, concret, nu exista nicio dovadă că eram aceeași persoană. Oricine altcineva ar fi putut spune Cățelul face ham-ham, orice alt copil, mai ales că nu era vreun gând profund, vreo expresie a

PĂRINȚII MEI: O INTRODUCERE

ALEKSANDAR HEMON

Traducere de Elena Marcu

BLACK BUTTON BOOKS

1. BIOGRAFIILE

Povestea spune că bunicul mamei, Živko, se întorcea acasă în sania trasă de cai după o noapte geroasă de băut și jucat cărți, când a dat peste doi uriași înfricoșători care blocau drumul. Avea mult pământ, un magazin, chiar și servitori; era bogat și, astfel, autoritar și arogant. S-a gândit că uriașii aveau să-l distrugă, dacă se oprea, așa că s-a ridicat în sanie, a dat bice cailor și a gonit spre cele două creaturi care s-au dat la o parte să-i facă loc.

Fiica lui, Ruža, s-a măritat cu bunicul meu Stjepan Živković, care n-avea să dea niciodată peste vreun uriaș și a cărui familie nu era deloc bogată. N-a fost o căsătorie aranjată, lucru neobișnuit în perioada respectivă (în jur de 1921) în nord-estul Bosniei¹, când extazul marital era inseparabil de bunurile și proprietățile tranzacționate între familiile mirelui și miresei. Mama crede că s-au luat din dragoste: tatăl Ružei a dezmoștenit-o pentru că nu i-a respectat dorințele. Ruža și Stjepan aveau să aibă șapte copii: mama, Andja, născută în 1937, era cea mai mică.

La patru ani, fratele mai mare al mamei, Živan, se juca cu prietenii lui un joc care consta în lovirea unei bucăți de lemn cu un băț (klis). Bucata de lemn l-a lovit în stomac; avea burta plină după prânz, stomacul i-a crăpat și a murit. Povestea nu prea se leagă – bucata de lumen n-ar fi putut fi atât de grea –, dar asta i s-a spus mamei (În consecință, eu și sora mea Kristina n-aveam voie niciodată să ieșim la joacă după masă și trebuia să stăm potoliți un timp să digerăm.) Un necaz nu vine niciodată

1. Acea parte a Bosniei se numește Semberija și este chiar la granița cu Serbia, între râurile Drina și Sava.

singur, ci în batalioane: chiar în preajma morții lui Živan, al Doilea Război Mondial a pătruns în Iugoslavia odată cu trupele germane. Fratele cel mai mare al mamei, Bogdan, avea 19 ani când s-a alăturat mișcării de rezistență. Mama își amintește că în vremea războiului ori de câte ori se trezea în toiul nopții o găsea pe Ruža cu ochii în tavan, făcându-și griji pentru fiul ei cel mare, zvârcolindu-se în pat ca un hasidic².

În Bosnia războiul a fost complicat, la fel cum au fost toate războaiele acolo, la fel cum sunt mereu toate războaiele. Pe lângă trupele germane, partizanii lui Tito trebuiau să lupte împotriva forțelor regaliste sârbe, cetnicii, care au colaborat deschis cu forțele de ocupație, îndeletnicindu-se mai ales cu masacrarea musulmanilor. Familia mamei e de etnie sârbă și zona în care trăiau – satul Brodac de lângă orașul Bijeljina – era teritoriu cetnic. Mare parte din familia Ružei era de partea cetnicilor, era un fel de dat ce venea la pachet cu bogăția și aroganța. Stjepan, pe de altă parte, lipsit de acestea, și nu doar pentru că fiul său mai mare era partizan, era pur și simplu un om de bun simț. Din când în când cetnicii veneau să-l caute pe Bogdan și, când nu-l găseau, îl hărțuiau pe Stjepan. O dată a ascuns într-o grămadă de bălegar o cutie cu muniție, parașutată de aliați pentru a fi distribuită partizanilor. Dar cineva i-a informat pe cetnici, care l-au snopit în bătaie pe bunicul meu, cerându-i să le spună unde a ascuns-o. Nu le-a spus nimic. L-au dus într-un lagăr și probabil că i-ar fi luat gâtul, dacă familia Ružei n-ar fi intervenit. Astfel, a stat în arest la domiciliu șase luni. Altă dată, către sfârșitul războiului, Stjepan i-a dat calul său unui tânăr partizan rănit care era fugar. Tânărul i-a promis că îi va înapoia calul. N-a făcut-o, dar Stjepan n-a

regretat niciodată că a ajutat un om la necaz. Probabil că și-a închipuit că cineva, undeva, ar putea să facă același lucru pentru fiul său.

Unchiul Bogdan a reușit să supraviețuiască războiului și a fost în regimentul care a luptat pe frontul Sremski, în bătălia grea, decisivă pentru înfrângerea trupelor germane și a forțelor aliate lor și pentru eliberarea Belgradului. Ca mitralior era mereu prima țintă; a primit un glonț în piept, în timp ce doi soldați de lângă el au fost împușcați mortal. I-au scos un plămân și n-avea să mai fie niciodată complet sănătos. Iar Ruža n-avea să mai doarmă niciodată, cel puțin nu până la moarte.

Când s-a terminat războiul mama era copil, dar n-a povestit niciodată despre cât de speriată sau de traumatizată fusese. N-a povestit nici vreo aventură din copilărie. A avut puține aventuri, puțini prieteni, animale sau oameni, nici măcar n-a intrat în vreun bucluc împreună cu frații ei. Din punct de vedere narativ, mama n-a avut copilărie. Mai întâi a trăit războiul, ca cea mai mică dintre frați, și apoi, la finalul calamității, un viitor ambiguu, dar luminos i s-a deschis în față și a trebuit să-și lase în urmă copilăria.

În 1948, când avea doar 11 ani, au dat-o la școala gimnazială din Bijeljina, aflată la 10 km și ani lumină departe de satul ei. A locuit în gazdă. Proprietara, Teta Almasa, o femeie singură, comunistă înfocată, creștea albine și mergea cu motocicletă. A rămas prietenă cu mama pentru tot restul vieții și îmi amintesc că am cunoscut-o. Avea niște ochelari cu lentile groase, vorbea repede și era complet lipsită de meschinăria bătrânelor bosniace. Lua trenul spre casă în fiecare weekend. A rămas în Bijeljina să-și termine liceul, absolvind cu note bune în 1957

² Adept al hasidismului, sectă mistică mozaică, întemeiată în Polonia la sfârșitul secolului al XVIII-lea. (n.t.)

Državna realna gimnazija Filip Višnjić³ Apoi, așa cum era de așteptat, a devenit o studentă conștiincioasă.

În 1957 s-a dus la facultate la Belgrad, capitala și cel mai mare oraș al Iugoslaviei, aflat la 150 km și un secol depărtare de Brodac. Mai întâi a stat cu trei fete într-o cameră de cămin din Studentski grad (Orașul studenților). Trăia dintr-o alocație modestă și deținea foarte puține lucruri. Dar se distra și încă îi place să-și amintească despre frumusețile traiului la comun din tinerețe, despre etosul împărțirii universale: mâncare, haine, experiențe, despre sentimentul că, în ciuda sărăciei lucii, nu le lipsea nimic.

Se duceau la dans (igranka) la cafeneaua universității, unde cânta un anume Mirko Šouc și trupa lui de rock'n'roll; uneori mergea la două petreceri în aceeași seară. În cinematografe rulau filme americane, chiar dacă cu câțiva ani întârziere. Era în vogă Esther Williams⁴; *Trei bănuți în fântână* a fost un blockbuster și cântecul din film, *Three Coins in the Fountain*, era fredonat cu entuziasm de tineri în engleza lor, trebuie să recunoaștem, limitată. *Kaubojski filmovi* (filmele cu cowboy), în general, și John Wayne, în special, erau foarte iubiți. Până în ziua de azi, mama – mereu predispusă să adoarmă la televizor – se uită până la sfârșit la *Rio Grande*, *Rio Bravo* sau *Răul Roșu*⁵. Rulau

3 Școala gimnazială de stat tehnică Filip Višnjić. Filip Višnjić a fost un poet sârb, orb, homeric de la începutul secolului al XIX-lea, a cărui operă stă la baza canonului poeziei epice sârbe.

4 Bălăceala ei din filmul *Bathing Beauty* din 1944, distribuită în Iugoslavia în anii '50 cu titlul *Bal na vodi* a fost vizionată practic de toți studenții din Belgrad.

5 *Rio Grande*, 1950, al lui John Ford, *Răul Roșu*, 1948, și *Rio Bravo*, 1959, ale lui Howard Hawks.

și filme sovietice, *Zboară cocorii*⁶, un film sovietic post-stalinist despre iubire și război (și viol), care făcea o sală de spectatori să plângă la unison. Se uitau și la filme iugoslave, cinematografia națională era într-una dintre perioadele ei de aur.

Povestea din *Ljubav i moda* (Iubire și modă)⁷, de exemplu, gravita în jurul unor tineri care organizează o prezentare de modă pentru a-și finanța un aeroclub. Filmul începe cu un cadru ce urmărește o tânără pe o Vespa pe străzile Belgradului, nu prea aglomerate de mașini, în timp ce o piesă pop (șlager) siropoasă ne avertizează că e posibil să între în peisaj un tânăr. Deloc surprinzător, întâlnește un tânăr chiar la semafor. În doi timpi și trei mișcări el îi spune că ar trebui să stea în bucătărie, nu pe Vespa, numind-o „schizoidă pe scuter”; ea îi spune că e o brută, iar iubirea e la fel de iminentă ca moda. În fotografiile din aceea perioadă, mama arată adesea ca fata de pe Vespa: fustă balon, șosete scurte albe și un coc înalt. Și într-adevăr își amintește că s-a uitat la *Ljubav i moda*. Când am văzut prima dată filmul, i-am căutat chipul în mulțime. În film nu apar doar tinere bine îmbrăcate și bărbați râzând, parapante, adresându-se unul altuia cu tovarășe, ci și staruri pop iugoslave, care apar fără motiv și fac un playback prost sincronizat pe diverse cântece, unul dintre acestea conținând nemuritorul vers: „Pentru că moda e frișca și iubirea e înghețată” (*Jer moda to je šlag, a ljubav sladoled*). Printre aceste cântece se număra și *Devojko mala* la care, o generație mai târziu, avea să facă un cover neironic o trupă foarte la modă (vis Idoli), pe care îmi plăcea s-o ascult.

În aceea perioadă, în anii '80, eram foarte interesat de muzică și filmele de pe vremea studenției părinților mei, și tinerețea

6 *Letyat Zhuravii*, 1957, regizat de Mihail Kolotozov.

7 1960, regizat de Ljubomir Petrović